

ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿՈՂՄԻՑ «ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆԻ ԴԻՄՈՒՄԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ՝ «ՄԱՐԴՈՒ ՎԵՐԱՐՏԱԴՐՈՂԱԿԱՆ ԱՌՈՂՋՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՎԵՐԱՐՏԱԴՐՈՂԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ» ՕՐԵՆՔԻ 12-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ 1-ԻՆ ՄԱՍԻ 1-ԻՆ ԵՎ 2-ՐԴ ԿԵՏԵՐԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ» ԳՈՐԾՈՎ 2025 ԹՎԱԿԱՆԻ ԱՊՐԻԼԻ 1-ԻՆ ԿԱՅԱՑՎԱԾ ՍԴՈՒ-1775 ՈՐՈՇՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

Սահմանադրական դատարանը, դռնբաց դատական նիստում գրավոր ընթացակարգով քննելով «Հայաստանի Հանրապետության մարդու իրավունքների պաշտպանի դիմումի հիման վրա՝ «Մարդու վերարտադրողական առողջության և վերարտադրողական իրավունքների մասին» օրենքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին և 2-րդ կետերի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը, 2025 թվականի ապրիլի 1-ին ընդունել է ՍԴՈՒ-1775 որոշումը:

Համաձայն չլինելով Սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի ապրիլի 1-ի ՍԴՈՒ-1775 որոշմանը՝ ես՝ Սահմանադրական դատարանի դատավոր Ա. Վաղարշյանս, շարադրում եմ իմ հատուկ կարծիքը՝ որոշման եզրափակիչ մասի և դրա հիմքում դրված պատճառաբանությունների վերաբերյալ:

1. ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆՈՒՄ ԳՈՐԾԻ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

Գործի քննության առիթը Մարդու իրավունքների պաշտպանի՝ 2024 թվականի հունիսի 10-ի Սահմանադրական դատարան մուտքագրված դիմումն է: 2024 թվականի հունիսի 18-ի ՍԴԱՈՒ-100 աշխատակարգային որոշմամբ գործն ընդունվել է քննության:

Սահմանադրական դատարանի 2024 թվականի հոկտեմբերի 1-ի ՍԴԱՈՒ-147 աշխատակարգային որոշմամբ վերոնշյալ գործի դատաքննությունը հետաձգվել է և նշանակվել այլ օր:

Սահմանադրական դատարանի 2024 թվականի նոյեմբերի 22-ի նիստում առաջարկվել է գործի վարույթի կարճման մասին որոշման նախագիծ, որը սակայն չի հավաքել բավարար ձայներ, և ՍԴԱՈՒ-181 աշխատակարգային որոշմամբ վերոնշյալ գործը

ծով զեկուցող դատավորը փոխարինվել է, իսկ ՍԴԱՌ-182 աշխատակարգային որոշմամբ գործի քննության ժամկետը երկարաձգվել է, գործի դատաքննությունը հետաձգվել և նշանակվել է այլ օր:

Սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի հունվարի 21-ի ՍԴԱՌ-13 աշխատակարգային որոշմամբ նշված գործի վարույթը կասեցվել է, այնուհետև 2025 թվականի մարտի 11-ի ՍԴԱՌ-37 աշխատակարգային որոշմամբ գործի վարույթը վերսկսվել է, և գործի դատաքննությունը նշանակվել է 2025 թվականի մարտի 25-ին: 2025 թվականի մարտի 25-ի ՍԴԱՌ-44 աշխատակարգային որոշմամբ նշված գործի դատաքննությունը հետաձգվել և նշանակվել է 2025 թվականի ապրիլի 1-ին: Այդ օրը կայացած նիստում Սահմանադրական դատարանն ընդունել է որոշում, որով «Մարդու վերարտադրողական առողջության և վերարտադրողական իրավունքների մասին» օրենքի (այսուհետ նաև՝ Օրենք) 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին և 2-րդ կետերը՝ մարդու վերարտադրողական օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվելու իրավունքի իրացման տարիքային սահմանափակում նախատեսելու մասով, ճանաչվել են Սահմանադրության 31-րդ հոդվածի 1-ին մասին հակասող և անվավեր:

2. ԴԻՄՈՂԻ ԵՎ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՆՈՂԻ ԴԻՐՔՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԸ

2.1. Մարդու իրավունքների պաշտպանը (այսուհետ նաև՝ Դիմող) գտնում է, որ կանանց համար վերարտադրողական օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվելու տարիքային սահմանափակումը սահմանվել է ««Մարդու վերարտադրողական առողջության և վերարտադրողական իրավունքների մասին» օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2021 թվականի հունիսի 4-ի ՀՕ-264-Ն օրենքով: Ըստ Դիմողի՝ խնդրո առարկա կարգավորմամբ ոչ իրավաչափ միջամտություն է նախատեսվել կանանց մասնավոր և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքին. վիճարկվող կարգավորումը հանգեցրել է ինչպես սեռի, այնպես էլ տարիքի հիմքով խտրականության, կանանց և տղամարդկանց իրավահավասարության խախտման:

Դիմողը, մասնավորապես, նշում է. «(...) օրենսդրական կարգավորումների համաձայն՝ անկախ որևէ հանգամանքից, այդ թվում՝ բավարար առողջական վիճակի առկայությունից, կանայք, տարիքային շեմի չհաղթահարմամբ պայմանավորված, զրկվում

են վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվելու հնարավորությունից: Միևնույն ժամանակ, անկախ փարիքային շեմի բավարարման հանգամանքից՝ վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվելու իրավունքի իրացումը հնարավոր է միայն համապատասխան բժշկասոցիալական ցուցումների առկայության կամ այլ կերպ՝ համապատասխան առողջական վիճակի առկայության ու հակացուցումների բացակայության պայմաններում»:

Դիմողը գտնում է, որ «(...) այն հիմնավորումը, որ փարիքային սահմանափակումը թույլ կտա խուսափել ավելի բարձր փարիքի կանանց մոտ հղիության հետ կապված հավանական ռիսկերից, բավարար չափով պատճառաբանված չէ: Նախ՝ հստակեցված չեն, թե որոնք են այն հնարավոր ռիսկերը, որոնք կարող են առաջանալ հղիության հետ կապված (օրինակ՝ առողջական, սոցիալական կամ այլ ռիսկեր): Հիմնավորումներում ներկայացված չէ որևէ հետազոտություն կամ ուսումնասիրություն, որով կբացահայտվեն, թե առանց օժանդակ տեխնոլոգիաների կամ վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվելու արդյունքում հղիության հետ կապված ի՞նչ ռիսկեր են առաջանում հենց 53 փարեկանից բարձր կանանց վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվելու դեպքում: Բացի այդ, վիճարկվող դրույթներով 53 փարեկանից բարձր կանանց համար սահմանված է վերարտադրողականության բոլոր օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվելու բացարձակ արգելք, և օրենսդրական փոփոխությունների հիմնավորումներով հստակեցված չէ նաև այն հարցը, թե արդյոք վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաների բոլոր տեսակների կիրառումը ռիսկային է 53 փարեկանից բարձր բոլոր կանանց համար՝ անկախ առողջական վիճակից ու այլ հանգամանքներից»:

Դիմողը եզրահանգում է, որ խտրականության արգելքի սկզբունքի տեսանկյունից խնդրահարույց է վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաների կիրառման համար ՀՀ օրենսդրությամբ ամուսնության մեջ գտնվող 53 տարին լրացած, ինչպես նաև ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրանցված ամուսնության մեջ չգտնվող 53 տարին լրացած կանանց համար բացարձակ արգելքի սահմանումը, որով տարբերակված մոտեցում է ցուցաբերվում մինչև 53 տարեկան և 53 տարեկանը լրացած կանանց, ինչպես նաև կանանց և տղամարդկանց միջև:

Դիմողը պնդում է, որ վիճարկվող կարգավորումները խնդրահարույց են նաև մասնավոր և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի տեսանկյունից՝ նկատի ունենալով, որ ոչ իրավաչափ եղանակով են միջամտում անձի վերարտադրողական ինքնավարությանը, ներառյալ՝ երեխա ունենալու կամ չունենալու որոշումների կայացմանը: Դիմողի դիտարկմամբ՝ օրենսդրական կարգավորումների ընդունման հիմնավորումներում պատշաճ ու բավարար կերպով բացահայտված չէ, թե կանանց համար տարիքային շեմի սահմանմամբ օրենսդիրն ի՞նչ իրավաչափ նպատակ է հետապնդել:

Դիմողը գտնում է, որ տվյալ պարագայում կիրառվող միջոցի և հետապնդվող նպատակի միջև առկա չէ արդարացի հավասարակշռություն, կիրառվող միջոցը հետապնդվող նպատակին հասնելու համար չափից ավելի խիստ է և շրջանցում է այդ նույն նպատակին նվազագույն ջանքերի գործադրմամբ այլ միջոցներով հասնելու ողջամիտ հնարավորությունները՝ հատկապես նկատի ունենալով այն, որ վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվելու համար, բացի տարիքից, անհրաժեշտ է նաև այլ գործոնների, այդ թվում՝ բժշկասոցիալական ցուցումների առկայությունը՝ առանց որոնց վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվել հնարավոր չէ:

Ամփոփելով իր դիրքորոշումները՝ Դիմողը խնդրում է. «(...) «Մարդու վերարտադրողական առողջության և վերարտադրողական իրավունքների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին և 2-րդ կետերը ճանաչել ՀՀ Սահմանադրության 29-րդ, 30-րդ, 31-րդ, 78-րդ և 81-րդ հոդվածներին հակասող այնքանով, որքանով վիճարկվող դրույթով մարդու վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվելու իրավունքի համար սահմանվում է բացարձակ արգելք՝ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրանցված ամուսնության մեջ գտնվող 53 տարին լրացած, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրանցված ամուսնության մեջ չգտնվող 53 տարին լրացած կանանց համար»:

2.2. Ազգային ժողովը (այսուհետ նաև՝ Պատասխանող) նշում է, որ «(...) 2021 թվականի հունիսի 4-ի N-264-Ն օրենքի հեղինակը ՀՀ առողջապահության նախարար-

րությունն է: Այդ օրենքի նախագծին կից ներկայացված հիմնավորման մեջ նշված է, որ տարիքային սահմանափակում նախատեսելը թույլ կտա խուսափել ավելի բարձր տարիքի կանանց մոտ հղիության հետ կապված հավանական ռիսկերից, նկատի ունենալով, որ տարիքի հետ զուգահեռ բարձրանում է կնոջ առողջության և կյանքի համար վրանգ ներկայացնող թե մանկաբարձական, թե ուղեկցող ախտաբանությունների առաջացման հավանականությունը, որոնք կարող են հանգեցնել հղիության անբարենպաստ, ընդհուպ մինչև մահացու ելքի»:

Ըստ Պատասխանողի՝ վերոշարադրյալի համար հիմք են հանդիսացել բազմաթիվ բժշկական ուսումնասիրություններ, որոնց արդյունքում արձանագրվել է, որ ավելի մեծ տարիքում երեխա ունենալու դեպքում կա ավելի մեծ հավանականություն և հնարավոր առողջական խնդիրների ռիսկ երեխայի համար: Հետևաբար՝ տարիքային սահմանափակումները հիմնված են բժշկական անվտանգության, ինչպես նաև երեխայի և մոր առողջության հետ կապված ռիսկերի վրա: Ըստ էության, Օրենքի վիճարկվող դրույթով սահմանվել է այն տարիքը, որի ժամանակ անձանց մոտ հիվանդությունների հավանականությունն ավելի բարձր է և ռիսկային (տարիքային սահմանափակումների վերաբերյալ որոշումները հաճախ հիմնված են գիտական ապացույցների, բժշկական փորձաքննությունների հիման վրա): Այս առումով Պատասխանողը պնդում է, որ տարիքային սահմանափակումը խտրական չէ, եթե այն հիմնավորված է հանրային քաղաքականության օրինական նպատակներով, կիրառվում է հավասարապես և համաչափ է:

Պատասխանողի գնահատմամբ՝ խնդրո առարկա սահմանափակումն ինքնանպատակ չէ: Օրենսդրական սահմանափակումներն էական նշանակություն ունեն հանրային առողջության պահպանման համար և ձևակերպված են այնպես, որ «չեն խախտում մասնավոր իրավունքը, միաժամանակ ապահովելով հավասարակշռությունը հանրային առողջության կարիքների ապահովման և անձնական ազատությունների միջև»:

Վիճարկվող դրույթի սահմանադրականությունը դիտարկելով համաչափության սկզբունքի համատեքստում՝ Պատասխանողը գտնում է, որ դրանով նախատեսված

սահմանափակումը հետապնդում է առողջության պաշտպանության իրավաչափ նպատակ, իսկ ընտրված միջոցը պիտանի և անհրաժեշտ է նպատակին հասնելու համար:

Ամփոփելով իր դիրքորոշումները՝ Պատասխանողը խնդրում է սույն գործով ընդունել որոշում՝ վիճարկվող դրույթը Սահմանադրությանը համապատասխանող ճանաչելու մասին:

3. ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՄԱՆ ՊԱՏՃԱՌԱԲԱՆԱԿԱՆ

ՄԱՍԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

3.1. Վերարտադրողական օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվելու իրավունքը որպես մարդու մասնավոր և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիության հիմնական իրավունքի տարր դիտարկելը

ՍԴՈ-1775 որոշման մեջ Սահմանադրական դատարանը որդեգրել է այն մոտեցումը, որ մարդու վերարտադրողական օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվելու իրավունքը համարվում է Սահմանադրության 31-րդ հոդվածով ամրագրված՝ մարդու մասնավոր և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի տարր: Որոշման այդ մասն աչքի է ընկնում իր պատճառաբանությունների ընդհանուր բնույթով, զուրկ է կոնկրետացումից՝ գործի փաստաիրավական հանգամանքներից ելնելով: Այստեղ առկա են մեթոդաբանական, տրամաբանական բացթողումներ, որոնց հաղթահարման դեպքում եզրակացությունները կլինեին լրիվ հակառակ:

Առաջին հերթին անհրաժեշտ է հստակ տարբերակում դնել վերարտադրողական իրավունքի և վերարտադրողական օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվելու իրավունքի միջև: Սահմանադրական տրամաբանության տեսանկյունից մասնավոր և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի բովանդակային ծավալի մեջ անվերապահորեն կարող է ներառվել միայն բնական ճանապարհով վերարտադրման իրավունքը:

Վերարտադրողական օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվելու իրավունքը, այսպես կոչված, համալիր իրավունք է, հետևաբար՝ ամբողջովին չի կարող ներառվել մասնավոր և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի ոլորտ, քանի որ

հիմնականում տեղակայված է առողջության պահպանման ոլորտի սահմանադրական դրույթների կարգավորման տիրույթում:

Բնական ճանապարհով վերարտադրման իրավունքն իրապես մարդու անձնական և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիությունից բխող հնարավորությունն է, որը ենթադրում է ծնող դառնալու կամ չդառնալու մարդու ազատ, կամավոր ընտրությունը, հետևաբար՝ այս դեպքում հարաբերությունների այդ տիրույթն անձեռնմխելի է բոլորի համար, ներառյալ՝ պետության, որը պարտավոր է պահպանել անձեռնմխելիության պահանջները: Այսինքն՝ վերարտադրման բնական իրավունքի՝ որպես մասնավոր և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի տարրի դեպքում սահմանադրական հիմնական իրավունքից տառացիորեն բխում է չմիջամտելու այլոց նեգատիվ պարտավորությունը, և պետության ողջ դերակատարությունն այս դեպքում ուղղված է դրա երաշխավորմանը:

Մինչդեռ, վերարտադրողական օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվելու իրավունքը՝ որպես վերարտադրման արհեստական եղանակ, իր բնույթով ենթադրում է հակառակը՝ պետության «միջամտություն» (օգնություն, նյութական ու իրավական ապահովում, օժանդակություն), ինչն իր բնույթով ենթադրում է ոչ թե նեգատիվ, այլ պոզիտիվ պարտավորություններ:

Հետևաբար՝ մարդու վերարտադրողական օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվելու իրավունքը՝ որպես վերարտադրման հավակնության արհեստական ճանապարհ, գտնվում է Սահմանադրության 1-ին հոդվածի՝ «սոցիալական պետության» սկզբունքի, ինչպես նաև Սահմանադրության 3-րդ գլխի որոշ հիմնադրույթների կարգավորման տիրույթում, մասնավորապես՝ 86-րդ հոդվածի (պետության քաղաքականության հիմնական նպատակները) 4-րդ կետի (ծնելիության և բազմազավակության խթանումը), 7-րդ կետի (բնակչության առողջության պահպանման և բարելավման ծրագրերի իրականացումը, արդյունավետ և մատչելի բժշկական սպասարկման պայմանների ստեղծումը), 8-րդ կետի (հաշմանդամության կանխարգելումը):

Արված վերլուծությունը հիմք է տալիս պնդելու, որ մարդու վերարտադրողական օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվելու իրավունքի երկու ձևերից (բնական և արհեստական) մասնավոր և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի բովան-

դակային ծավալի մեջ մտնում է միայն առաջինը, հետևաբար՝ երկրորդը, դուրս մնալով այդ ծավալից, չունի սահմանադրական պաշտպանության այն ռեժիմը, ինչ առաջինը: Այսինքն՝ վերարտադրողական օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվելու իրավունքը ոչ թե Սահմանադրությամբ ամրագրված կամ դրա որոշակի դրույթներից ուղղակիորեն բխող հիմնական իրավունք է, այլ ընդամենը օրենքով կարգավորված անձնական իրավունք:

3.2. Հիմնական իրավունքի սահմանափակման համատեքստում համաչափության թեստի կիրառումը

Արձանագրելով մարդու վերարտադրողական օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվելու իրավունքի ներառվածությունը մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության սահմանադրական իրավունքի ծավալում՝ Սահմանադրական դատարանը վերլուծել է վիճարկվող օրինադրույթները որպես մասնավոր և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիության սահմանադրական իրավունքին հանրային իշխանության միջամտություն՝ վերջինիս համաչափության առումով: ՍԴՈ-1775 որոշման մեջ տեղ է գտել Սահմանադրական դատարանի 2020 թվականի հունիսի 18-ի ՍԴՈ-1546 որոշմամբ նախանշված համաչափության սահմանադրական սկզբունքի և դրա պահանջների վերացական վերլուծությունը:

Հետագա շարադրանքում համաչափության սկզբունքի պահանջներից (1. սահմանափակման նպատակի լեգիտիմությունը, 2. սահմանափակման համար ընտրված միջոցների՝ ա) պիտանիությունը. բ) անհրաժեշտությունը. գ) համարժեքությունը) սույն գործի հանգամանքների հետ կապված վերլուծվել է միայն սահմանափակման նպատակի լեգիտիմությունը:

Վերլուծության արդյունքում կատարվել է եզրահանգում, որ մարդու վերարտադրողական օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվելու իրավունքին պետաիրավական միջամտությամբ հետապնդվող նպատակի սահմանադրաչափությունը գնահատելիս Սահմանադրական դատարանը վերաբերելի է համարում միայն առողջության և այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակները: Այս համատեքստում լեգիտիմ նպատակ է դիտարկվել միայն օժանդակ տեխնոլոգիաներով

վերարտադրվելու ցանկություն ունեցող կնոջ նախնական առողջությունը, որը, ըստ որոշման, համարվել է ստուգելի: Մյուս կողմից՝ տարիքով պայմանավորված՝ վերարտադրողականության վրա ազդող հնարավոր ֆիզիոլոգիական փոփոխությունները ՍԴՈ-1775 որոշմամբ համարվել են իրենց բնույթով ոչ բացարձակ և ոչ անվերապահ, հետևաբար՝ a priori բոլորին ոչ բնորոշ և յուրաքանչյուր դեպքում ենթակա են մասնագիտական առանձին գնահատման:

Սակայն պետք է նկատի ունենալ, որ քննարկվող իրավիճակում կնոջ մինչև օժանդակ տեխնոլոգիայով հղիության շրջանի առողջ լինելու հավանականությունից բացի, առկա են նաև պաշտպանության ենթակա այլ լեզգիտիմ նպատակներ, մասնավորապես՝ հենց նաև իր՝ հղիություն կրող կնոջ հետագա առողջությունը, ծնվող երեխայի առողջ ծնվելու հավանականությունը, վերարտադրման օժանդակ տեխնոլոգիաներ կիրառող կազմակերպությունների պատասխանատվությունը, Սահմանադրության 86-րդ հոդվածի (պետության քաղաքականության հիմնական նպատակները) 7 և 8-րդ կետերից բխող հանրային իշխանության պատասխանատվությունը, քննարկվող իրավահարաբերության մասնակիցների բարոյական պատասխանատվությունը գործընթացի դրամական արժեքի և առողջապահական ռիսկերի բավականին մեծ հավանականության համատեքստում և այլն:

Այնուհետև համեմատելով բնական և արհեստական ճանապարհով վերարտադրությունը՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրել է, որ օժանդակ տեխնոլոգիաներով վերարտադրվելու տարիքային սահմանափակումը որպես մարդու անձնական և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքին պետության միջամտություն, չի հետապնդում [այլոց] առողջության պաշտպանության սահմանադրաչափ նպատակ, հետևաբար՝ չի համապատասխանում Սահմանադրության 78-րդ հոդվածով սահմանված՝ իրավունքների սահմանափակման համաչափության սկզբունքին:

Հիմք ընդունելով այս եզրակացությունը՝ ՍԴՈ-1775 որոշումը, նպատակահարմար չգտնելով անդրադառնալու համաչափության սահմանադրական սկզբունքի մյուս բաղադրատարրերին, եզրակացնում է, որ վիճարկվող դրույթը հակասում է Սահմանադրության 31-րդ հոդվածի 1-ին մասին:

3.3. Երեխայի լավագույն շահ սահմանադրական արժեքի մեկնաբանումը

ՍԴՈ-1775 որոշման մեջ Սահմանադրական դատարանն արձանագրել է, որ երեխան «Սահմանադրության 37-րդ հոդվածով ամրագրված իրավունքների լիարժեք սուբյեկտ է դառնում ծնվելու փաստի ուժով: Հետևապես՝ նախքան երեխայի ծնունդը վերջինիս անձնական, գույքային, սոցիալական և այլ շահերի վերագրումը և դրանցով անձի՝ ծնող դառնալու և ծնող չդառնալու որոշումները հարգելու իրավունքի հավասարակշռումը կամ հակակշռումը չի բխում երեխայի՝ որպես սահմանադրական իրավունքի սուբյեկտի հասկացությունից: Ըստ այդմ՝ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ այնքանով, որքանով բացակայում է Սահմանադրության 37 հոդվածի 2-րդ մասով երաշխավորված իրավունքի սուբյեկտը՝ երեխան, բացակայում է նաև Սահմանադրության 31-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված՝ անձնական և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի սահմանափակման՝ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակը»:

Նման սահմանափակ մեկնաբանությունը հակասում է նախ՝ երեխայի կարգավիճակի վերաբերյալ միջազգային իրավական փաստաթղթերին, ինչպես նաև ներպետական իրավունքի որոշակի մոտեցումներին, ինչպես նաև չձևված երեխայի իրավունքների ճանաչման համաշխարհային միտումներին: Մյուս կողմից՝ «Երեխա» հասկացության սահմանադրական մեկնաբանությունը կառուցվում է օրենքով ամրագրված «Երեխա» հասկացության բնորոշման վրա, ինչը մեթոդաբանական տեսանկյունից անընդունելի է:

Այն, որ չձևված երեխան ՀՀ օրենսդրությամբ արդեն իսկ ճանաչված է իրավունքի սուբյեկտ որոշակի իրավահարաբերություններում, ակնհայտ է: Բացի դրանից, «Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիայի նախաբանը սահմանում է. *«Երեխան, նկատի ունենալով նրա ֆիզիկական և մտավոր անհասունությունը, կարիք ունի հատուկ պաշտպանության և հատուկ հոգատարության, ներառյալ՝ պատշաճ իրավական պաշտպանությունը ծնվելուց առաջ և հետո»:*

«Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի 12-րդ հոդվածը սահմանում է.

«1. Սույն դաշնագրին մասնակցող պետությունները ճանաչում են յուրաքանչյուր մարդու ֆիզիկական և հոգեկան առողջության առավելագույնս հասանելի մակարդակի իրավունքը:

2. Այն միջոցները, որոնք այդ իրավունքի իրականացման համար պետք է ընդունվեն սույն դաշնագրին մասնակցող պետությունների կողմից, ընդգրկում է միջոցառումներ, որոնք անհրաժեշտ են հանուն

ա) մեռելաժանության և մանկական մահացության կրճատման ապահովման և երեխայի առողջ զարգացման, (...):»:

3.4. Վերարտադրության օժանդակ տեխնոլոգիաների կիրառման միջոցով երեխա ունենալու և որդեգրման միջև զուգահեռների անցկացումը

2025 թվականի հունվարի 14-ի ՍԴՈ-1766 որոշմամբ Սահմանադրական դատարանը Հայաստանի Հանրապետության ընտանեկան օրենսգրքի 117-րդ հոդվածի 1-ին մասը ճանաչել է «Սահմանադրության 37-րդ հոդվածի 2-րդ մասին հակասող և անվավեր այն մասով, որ որդեգրելու նախապայմանության իրավունք չունեցող անձի և որդեգրվողի միջև տարիքային առավելագույն տարբերությամբ պայմանավորված որդեգրման արգելք սահմանելով, այդ արգելքից որևէ բացառություն չի նախատեսում՝ իրավակիրառին զրկելով յուրաքանչյուր կոնկրետ գործի բոլոր հանգամանքները՝ երեխայի լավագույն շահերը հաշվի առնելու հնարավորությունից»:

Երկու տարաբնույթ հասարակական հարաբերությունների միջև համեմատության իրականացումը և որդեգրման դեպքում ընդունված որոշումը պայմանավորող մեթոդաբանության կիրառումն օժանդակ տեխնոլոգիաների միջոցով երեխա ունենալու նկատմամբ իրավաբանորեն անընդունելի է, քանզի դրանք որպես հասարակական հարաբերություններ իրենց բնույթով իրարից էականորեն տարբերվում են: Որդեգրումը՝ որպես հասարակական հարաբերություն, ունի առկա (պոզիտիվ) սոցիալական հիմքեր, հետևաբար՝ այն կանխատեսելի և վերահսկելի է, ենթակա է բացասական հետևանքների շտկման, կարող է նաև ճանաչվել անվավեր՝ երեխայի լավագույն շահերից ելնելով: Մինչդեռ օժանդակ տեխնոլոգիաների միջոցով երեխա ունենալու տարիքային սահմանափակման հիմքում ընկած են տարիքով պայմանավորված բժշկաֆիզիոլո-

գիական, բնական օրինաչափություններ, որոնք չունեն լրիվ վերահսկելիություն, հավաստիություն, իսկ շատ դեպքերում անդառնալի ու անուղղելի են: Այս պարագայում տարիքային սահմանափակումը կանխորոշիչ միջոց է որոշակի անդառնալի հետևանքների համար:

3.5. «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի համատեքստում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքին կատարված հղումները

ՄԴՈ-1775 որոշման պատճառաբանական մասում հղում է արվում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ նաև՝ ՄԻԵԴ) նախադեպային իրավունքին: ՄԻԵԴ-ը «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ նաև՝ ՄԻԵԿ) 8-րդ հոդվածով երաշխավորված՝ մարդու անձնական և ընտանեկան կյանքի նկատմամբ հարգանքի իրավունքի համատեքստում անդրադարձել է մարդու վերարտադրողական իրավունքին:

ՄԴՈ-1775 որոշումը վկայակոչում է երկու գործ, որոնցից **առաջինից** վերցվել է այն միտքը, որ «մասնավոր կյանք» հասկացությունը ներառում է ծնող դառնալու կամ ծնող չդառնալու որոշումների նկատմամբ հարգանքի իրավունքը¹, իսկ երկրորդից՝ ծնող դառնալ-չդառնալու (վերարտադրողականության) իրավունքի հիմքում դրվել է գենետիկ ծնող դառնալու կամ չդառնալու հանգամանքը՝ առանց նախանշելու գենետիկ վերարտադրման եղանակը՝ բնական, թե «արհեստական», այդ թվում՝ օժանդակ տեխնոլոգիաների օգնությամբ գենետիկ վերարտադրությունը²:

Սակայն երկու գործերին կատարված հղումները, կտրված գործի փաստական և իրավական հանգամանքների ընդհանուր համատեքստից, չեն կարող ամփոփել ՄԻԵԴ-ի ողջ պրակտիկան և ուղեցույց դառնալ սույն գործով ելքային լուծման համար,

¹ Տե՛ս Էվանսն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Evans v. The United Kingdom) գործով ՄԻԵԴ-ի 2007 թվականի ապրիլի 10-ի վճիռ, կետ 58:

² Տե՛ս Էմ.Էլ.-ն ընդդեմ Լեհաստանի (M.L. v. Poland) գործով ՄԻԵԴ-ի 2023 թվականի դեկտեմբերի 14-ի վճիռ, կետ 91:

որովհետև, օրինակ՝ մեկ այլ գործով անդրադառնալով երեխայի և ծնողների փոխհարաբերություններին՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածը պահանջում է, որ իշխանությունները երեխայի և ծնողների շահերի միջև գտնեն արդար հարաբերակցություն և այդ շահերը հավասարակշռելիս հատուկ ուշադրություն դարձնեն երեխայի լավագույն շահերին, որոնք, կախված իրենց բնույթից և լրջությունից, կարող են գերակշռել ծնողների շահերը: Մասնավորապես՝ 8-րդ հոդվածի համաձայն **ծնողին չի կարող տրամադրվել այնպիսի միջոցներ ձեռնարկելու իրավունք, որոնք վնաս են հասցնում երեխայի առողջությանը և զարգացմանը**¹:

Վերարտադրողական գենետիկայի ոլորտում ՄԻԵԴ-ի դատական պրակտիկայի ամփոփումը ցույց է տալիս, որ այդ **դատարանի պրակտիկայում վերարտադրողական իրավունքի տարիքային սահմանափակումները երբեք չեն դարձել քննարկման առարկա**: Բացի դրանից, ՄԻԵԴ-ն իր նախադեպային մոտեցումները կառուցել և կառուցում է հետևյալ մոտեցումների վրա՝

1) պետությունների հայեցողությանը բավականին լայն տեղ տալը, որը ենթադրում է ՄԻԵԴ-ի ընդհանուր վերահսկողություն և դատական վերահսկողության ցածր ինտենսիվություն²,

2) զգուշորեն արտահայտված անհամաձայնությունը՝ ազգային դատական մարմինների օժանդակ վերարտադրողական ու գենետիկ տեխնոլոգիաների հարցերով իրավակիրառումը գնահատելիս³,

¹ Տե՛ս Ռուչչենկոն ընդդեմ Ռուսաստանի (Rytchenko v. Russia) գործով ՄԻԵԴ-ի 2011 թվականի հունվարի 20-ի վճիռ, § 39:

² Այս մոտեցման հիմնական հատկանիշներն են օժանդակ վերարտադրողականության ու գենետիկ տեխնոլոգիաների կիրառման հարցերով համաեվրոպական փոխզիջումների բացակայությունը, օրենսդրի ընտրած կարգավորման տեսլականի վճռորոշ նշանակությունը, ազգային դատական մարմինների որոշումների նկատմամբ հարգանքը, սահմանափակ մեկնաբանումը:

³ Մասնավորապես՝ այդպիսի հարցերից են բժշկական սխալները, օժանդակ վերարտադրողականության ու գենետիկ տեխնոլոգիաների կիրառման հասանելիության ապահովման կազմակերպումից հրաժարվելը, ծնողներին ու ծնված երեխային բարոյական տառապանքների համար նվազագույն հատուցում տալու ծավալը: Այդ գործերից են՝ 1) A.K. v. Latvia № 33011/08. Judgment of 24 June 2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-145005>, 2) Eryigit v. Turkey № 18356/11). Judgment of 10 April 2018. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-196747>, 3) R.R. v. Poland № 27617/04. Judgment of 26 May 2011. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-104911>, 4) Draon v. France № 1513/03. Judgment of 6 October 2005. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-75905>, 5) Maurice v. France № 11810/03. Judgment of 21 June 2006. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-185571>.

3) ազգային դատական մարմինների որոշումների կամ սահմանված իրավակարգավորումների հետ կատեգորիկ անհամաձայնությունը: Այս դեպքերում ՄԻԵԴ-ը պահանջում է ազգային դատական մարմինների որոշումները կամ սահմանված իրավակարգավորումները համապատասխանեցնել իր արտահայտած իրավական դիրքորոշումներին: Սակայն այդ նախադեպային որոշումների մեջ չկան սույն գործի հիմքում ընկած տարիքային սահմանափակման համատեքստերը¹,

4) ազգային իրավական կարգավորումների համար հատուկ խորհրդատվական հրահանգների մշակումը, որոնց շրջանակներում ՄԻԵԴ-ը սահմանել է մասնակից պետությունների օրենսդրության ու իրավակիրառ պրակտիկայի հետագա զարգացման ուղղությունները²:

4. ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Խնդրո առարկա գործով վարույթը ենթակա էր կարճման՝ ելնելով դիմումի հիմնավորումներից և հիմք ընդունելով «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 60-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին և 29-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետերի պահանջները՝ ներքոշարադրյալ պատճառաբանություններով.

1. Վերացական սահմանադրական վերահսկողության սուբյեկտը, բարձրացվող սահմանադրաիրավական վեճի առարկան և շրջանակը մատնանշելով, պետք է հստակ

¹ Օրինակ՝ Դիկսոնն ընդդեմ Միացյալ թագավորության գործը, որում դիմողներից մեկը ցմահ ազատազրկման դատապարտված անձ էր, որին օրենսդրությունը արգելում էր հասանելիությունը օժանդակ տեխնոլոգիաներով վերատարրվելու (Dickson v. the United Kingdom № 44362/04. Judgment of 4 December 2007. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-83788>): Մեկ այլ գործով՝ S.H. and Others v. Austria № 57813/00. Judgment of 3 November 2011. (URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-309>) ՄԻԵԴ-ը ոչ իրավաչափ ճանաչեց Ավստրիայի օրենսդրությունը, որն արգելում էր օժանդակ տեխնոլոգիաներով վերատարրությունը: Կոստան և Պավանն ընդդեմ Իտալիայի գործով (Costa and Pavan v. Italy № 54270/10. Judgment of 28 August 2012. (URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-112993>) ՄԻԵԴ-ի որոշումը ազգային օրենսդրության արգելող նորմերը ճանաչեց Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածը խախտող:

² Այսպես՝ ՄԻԵԴ-ը, 2014 թ. քննելով արտասահմանում փոխնորդ մորից ունեցած երեխաների իրավունքների հետ կապված երկու գործ, կայացրեց որոշումներ, որոնք էականորեն փոխեցին ֆրանսիական օրենսդրությունը (տե՛ս Mennesson v. France № 65192/11. Judgment of 26 June 2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-145389>, Labassee v. France № 65941/11. Judgment of 26 June 2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-155606>): Արտասահմանից փոխնորդ մոր հետ կապված մեկ այլ գործով (Laborie v. France № 44024/13. Judgment of 19 January 2017. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-151104>) Ֆրանսիայի Վճռաբեկ դատարանը դիմել է ՄԻԵԴ-ին՝ խորհրդատվական եզրակացություն ստանալու համար, և այդ եզրակացությունը դարձավ նրա դատական պրակտիկայի մաս՝ էականորեն խթանելով ազգային օրենսդրության զարգացումը:

հիմնավորի վիճարկվող նորմերի՝ Սահմանադրության 2-րդ գլխի դրույթներին ուղղակիորեն հակասելու պատճառահետևանքային կապը՝ դիմումի շրջանակներում ներկայացնելով վիճարկվող դրույթների ենթադրյալ հակասահմանադրականությունը փաստող բազմաբովանդակ պատճառաբանություններ՝ զերծ մնալով միակողմանի դիրքորոշումներ և դատողություններ վկայակոչելուց: Ելնելով իրենց սահմանադրաիրավական կարգավիճակից՝ հիշատակված սուբյեկտները պետք է ցուցաբերեն առավել բարձր մակարդակի փութաջանություն և, յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում վիճարկելով այս կամ այն իրավական ակտի կամ դրա դրույթի/դրույթների սահմանադրականությունը՝ պատշաճ կերպով հիմնավորեն վիճարկվող դրույթի և Սահմանադրությամբ պահպանվող արժեքի/իրավունքի հնարավոր խախտման միջև պատճառահետևանքային կապը:

2. Վիճարկվող դրույթների ենթադրյալ հակասահմանադրականության վերաբերյալ Դիմողի կողմից ներկայացված փաստարկները վկայում են, որ դրանց վերաբերյալ Դիմողի եզրահանգումները հիմնավոր պատճառաբանված չեն և չեն կարող Դիմողի կողմից բարձրացված հարցին սահմանադրաիրավական վեճի բովանդակություն հաղորդել: Այսպես՝

ա) Դիմողը պնդում է, որ Օրենքի՝ վիճարկվող դրույթով վերարտադրողական օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվելու համար կանանց տարիքային շեմի սահմանումը հանգեցնում է Սահմանադրության 31-րդ հոդվածով նախատեսված մասնավոր և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի խախտման: Սակայն այս առնչությամբ Դիմողի ներկայացրած փաստարկներն առավելապես վերաբերելի են Օրենքում փոփոխություններ կատարելու մասին 2021 թվականի հունիսի 4-ի թիվ ՀՕ-264-Ն օրենքի նախագծի հիմնավորվածությանը: Այսպիսով Դիմողն իր անհամաձայնությունն է հայտնում կատարված օրենսդրական փոփոխություններին՝ առավելապես մատնանշելով դրանց ոչ պատճառաբանված լինելը, որպիսի հանգամանքն ինքնին դեռևս չի հիմնավորում վիճարկվող դրույթների ենթադրյալ հակասահմանադրականությունը,

բ) Դիմողի կողմից ներկայացված պատճառաբանությունները, որ վիճարկվող կարգավորումներն անհամաչափորեն միջամտում են անձի՝ Սահմանադրության 31-րդ հոդվածով երաշխավորված մասնավոր և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիության

իրավունքին, խիստ սահմանափակ են և միակողմանի, հաշվի չեն առնում երեխայի լավագույն շահերը: Հետևապես՝ պնդումներն առ այն, որ վիճարկվող դրույթն անհամաչափ միջամտում է վերոնշյալ հիմնական իրավունքին և չի համապատասխանում Սահմանադրության 78-րդ հոդվածով ամրագրված համաչափության սկզբունքին՝ անհիմն է, որովհետև Դիմողն իր տեսակետը հիմնավորելիս չի ներկայացրել որևէ հիմնավոր փաստարկ օրենսդրի կողմից իրավահարաբերությունների սուբյեկտների միջև հավասարակշռության անհամաչափ պահպանման առնչությամբ, բավարարվել է միայն պնդումներով առ այն, որ վիճարկվող դրույթները խախտում են կանանց սահմանադրական իրավունքները՝ դրանց անհամաչափ միջամտությամբ,

գ) Դիմողը պնդում է, որ վերարտադրողական օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվելու համար կանանց տարիքային շեմի սահմանումը խախտում է խտրականության արգելքի և կանանց ու տղամարդկանց միջև իրավահավասարության սկզբունքները: Սակայն տարիքային շեմի առկայությունը միայն կանանց համար պայմանավորված է կնոջ՝ մի շարք ֆիզիոլոգիական առանձնահատկություններով, մասնավորապես՝ հղիությունը կրելու: Ուստի՝ Օրենքի կարգավորման ոլորտի յուրահատկությունից և հանրային լրջագույն կարևորությունից ելնելով՝ օրենսդրի հայեցողությունն է կանանց և երեխաների պաշտպանության և առողջության նկատառումներից ելնելով՝ տարբերակված կարգի սահմանումը, որպիսի պարագայում Դիմողի կողմից չի հիմնավորվում կանանց և տղամարդկանց իրավահավասարության խախտումը, այդ թվում՝ սեռով պայմանավորված խտրականության առկայությունը,

դ) Դիմողը պնդում, որ վիճարկվող դրույթով առկա է տարիքային հիմքով խտրական մոտեցում կանանց միջև: **Սակայն տարիքը որոշակի պայմաններում օբյեկտիվ հիմքերով տարբերակման իրավաչափ հիմք է:** Մյուս կողմից՝ Օրենքով նախատեսված է տարբերակված իրավակարգավորում այն կանանց համար, որոնք վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվելու արդյունքում կրում են հղիությունը և այն կանանց համար, որոնք վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվում են այլ կնոջ (փոխնակ մոր) միջոցով:

Վերոգրյալի լույսի ներքո՝ Դիմողը չի ներկայացրել վիճարկվող դրույթների՝ Սահմանադրությանը հակասելու վերաբերյալ հիմնավոր փաստարկներ, իսկ նրա

մտահոգություններն ու վիճարկվող կարգավորումների նախագծային հիմնավորումների հետ անհամաձայնություններն ինքնին չեն կարող դիտվել իբրև վիճարկվող դրույթների հակասահմանադրականության հիմնավորումներ: Հետևաբար՝ Դիմողը չի հաղթահարել Սահմանադրական դատարանի քննությանը ենթակա հիմնավորված դիմում ներկայացնելու օրենսդրական նախապայմանը:

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ

ԴԱՏԱՎՈՐ

Ա. ՎԱՂԱՐՇՅԱՆ

10 ապրիլի 2025 թվականի